

Na de Tweede Wereldoorlog vestigden zich in België enkele honderden Poolse soldaten en enkele duizenden voormalige *Ostarbeiterinnen* uit de Sovjet-Unie. Machteld Venken heeft een studie geschreven over deze twee vergeten immigrantengroepen, waarin ze nauwgezet beschrijft hoe beide groepen door de jaren betekenis hebben geven aan hun oorlogservaringen. Deels deden ze dat in collectief verband door het opzetten van migrantenorganisaties, die hen de mogelijkheid gaven om in vertrouwde kring om te leren gaan met de ervaringen uit de oorlog en hun nieuwe bestaan in West-Europa. Venken grijpt de geschiedenis van de migrantenorganisaties aan om op een originele manier te achterhalen hoe de perceptie van het oorlogsverleden niet alleen wordt beïnvloed door de gebeurtenissen zelf, maar tegelijkertijd door de verhouding van de migranten tot hun land van herkomst en de ontvangende samenleving. Ze laat zien welke krachten van invloed waren op de organisaties en hun activiteiten en hoe dat vervolgens weer de mogelijkheden om het verleden te verwerken beïnvloedde. Het boek telt vier delen. Het eerste deel richt zich op een beschrijving van de twee migrantengroepen en vormt een introductie op hun oorlogservaringen en hun migratiepatronen. Daarna volgt een deel waarin de reconstructie van het collectieve herinneren van beide migrantengroepen wordt blootgelegd. De organisaties van de oud-strijders en *Ostarbeiterinnen* krijgen hier een belangrijke plaats omdat zij zich actief inzetten voor het herdenken van het oorlogsverleden. Voor de oud-strijders sprak dit meer vanzelf als voor de *Ostarbeiterinnen*. Zij hadden met hun jaarlijkse herdenkingen op militaire begraafplaatsen en hun verenigingen de mogelijkheid om hun oorlogsverleden automatisch vorm te geven. De *Ostarbeiterinnen* daarentegen misten een plek voor officiële herdenkingen. Venken laat mooi zien hoe hun organisaties, bijvoorbeeld verenigingen voor zangkoren, die leemte vulden. Door middel van het gezamenlijk zingen van liederen uit hun verleden creëerden ook de *Ostarbeiterinnen* een eigen ruimte waarin zij uiting konden geven aan hun oorlogsherinneringen.

In de laatste twee delen van het boek behandelt Venken achtereenvolgens de uitbeelding van de collectieve herinnering en de vele trauma's die verstoep zitten

in de collectieve herinneringen aan de oorlog. Zo laat Venken in het laatste hoofdstuk een tijdens de oorlog gesteriliseerde *Ostarbeiterin* aan het woord. Haar trauma over het feit dat zij nooit kinderen heeft kunnen krijgen, heeft zij deels verwerkt door in informele migrantenorganisaties de kinderen van andere *Ostarbeiterinnen* op te vangen, op te voeden en te verzorgen. Met dergelijke persoonlijke anekdotes geeft Venken inhoud en kleur aan de abstracte processen van verwerking en het construeren van collectieve herinneringen door groepen die door de rest van de samenleving in de vergetelheid gedrukt worden. Tevens laat ze zien hoe de geopolitieke context van groot belang is voor de manier waarop migranten hun oorlogservaringen kunnen

construeren, articuleren en beleven. Venken laat zien dat de migrantenorganisaties zich vóór 1989 op een andere manier ontwikkelden dan na de val van de muur. De politieke situatie in het land van herkomst speelt een belangrijke rol in de mogelijkheden die individuele migranten en hun organisaties hebben om hun oorlogsverleden te verwerken. De krachtige en succesvolle manier waarop

NIEUWSTE TIJD

Het construeren, vormgeven en verwerken van oorlogsherinneringen

Machteld Venken, Straddling the Iron Curtain? Immigrants, immigrant organisations, war memories (Peter Lang; Frankfurt 2011) 206 p., ill., €40,- ISBN 9783631607534

Poolse oud-strijders zich in het publieke domein konden presenteren (als helden, maar tegelijkertijd ook als slachtoffers van het communistische regime) was bijvoorbeeld niet weggelegd voor de *Ostarbeiterinnen*. Deze groep moest zich eerder verdedigen tegen het stereotype beeld van hoer en communist. Hun organisaties boden weliswaar bescherming tegen deze vijandelijke beelden van buitenaf, maar konden aan dat beeld zelf weinig doen. Na de val van de muur zou de situatie voor beide groepen weer veranderen.

Venkens studie biedt een originele combinatie van thema's als de constructie van collectieve oorlogsherinneringen en de ontwikkeling van de organisatie van migrantengroepen. Zij baseert haar studie voornamelijk op kwalitatieve interviews waarin respondenten hun verhaal doen. Het verhaal speelt niet alleen in de interviews, maar in het hele boek een belangrijke rol. De verhalen van de oud-strijders en *Ostarbeiterinnen* worden vaak integraal gepresenteerd en vervolgens geïnterpreteerd door de auteur. Dit zorgt er wel voor dat de studie niet altijd even toegankelijk is. De auteur biedt een combinatie van persoonlijke anekdotes, interpretaties, liedteksten

met beschrijvingen van individuele organisaties en hun activiteiten. Hierdoor is de grote lijn van het boek niet altijd makkelijk te volgen. De tekst bevat bovendien een aantal slordigheden, en lijkt daarmee niet erg geschikt voor een breder publiek. Het boek biedt daarentegen veel aanknopingspunten voor specialisten op het gebied van de verwerking van oorlogsverleden of de ontwikkeling van het organisatieproces onder migranten. De ambitieuze interpretatieve aanpak van Venken, die hier en daar

in goede bedoelingen blijft steken, is hierbij absoluut een meerwaarde, ook al levert zij niet altijd een coherente analyse op. Ze laat zien dat een combinatie van verschillende onderzoekstradities noodzakelijk is om verder te komen in ons begrip van traumaverwerking op individueel niveau of in collectief verband.

Floris Vermeulen

Universiteit van Amsterdam

Regelmatig verschijnen er in de Verenigde Staten lijstjes waarin Amerikaanse historici hun presidenten rangschikken. Jimmy Carter verschijnt vaak pas na plaats 25, waarmee hij van de moderne presidenten alleen Richard Nixon en George W. Bush voorblijft. Nixon en Bush jr. danken hun impopulariteit aan hun uitgesproken optredens als president, maar Carter daarentegen is ongeliefd door juist zijn gebrek aan daadkracht.

Ondanks een succesvolle post-presidentiële carrière als pleitbezorger voor mensenrechten wist Carter nooit succesvol het imago van zwakke en kleurloze moralist af te werpen en associeert men zijn politieke loopbaan nog steeds met termen als ‘malaise’ en ‘defaitisme’.

Hoe behaalde Jimmy Carter als schijnbaar zwakke politicus het hoogste ambt? Is Carters verkiezing tot president voornamelijk toe te schrijven, aan de zwakte van de Republikeinen na Vietnam en Watergate – zoals een breed gedragen consensus onder historici stelt – of verdient Jimmy Carter meer waardering om zijn eigen kwaliteiten? Dat is de onderliggende vraag die Frans van Nijnatten behandelt in zijn proefschrift *Tussen liberalisme en conservatisme*. Aan de hand van de campagnearchieven van Carter bespreekt Van Nijnatten diens electorale tactieken op regionaal en nationaal niveau. Met name zijn vroege campagnes hebben relatief weinig aandacht gekregen in de bestaande historiografie. Dit proefschrift vult daarbij, in ieder geval voor een Nederlandstalig publiek, een lacune op.

Van Nijnatten wil het bestaande beeld nuanceren

NIEUWSTE TIJD

De kracht van de veilige middenweg: Jimmy Carters verkiezingscampagnes

Frans van Nijnatten, Tussen liberalisme en conservatisme. De verkiezingscampagnes van Jimmy Carter (1962-1980) (Amsterdam University Press; Amsterdam 2012) 428 p., €49,50 ISBN 9789056296988

dat Carter in 1976 alleen maar succesvol was om wat hij vooral niet was: geen Republikein, niet geassocieerd met de Vietnamoorlog en een buitenstaander ten aanzien van wat de Amerikaanse historicus Arthur Schlesinger Jr. in 1973 ‘The Imperial Presidency’ heeft genoemd. Het archiefmateriaal toont aan dat Carter al sinds 1962 consistent verschillende thema’s aansneed die hem uiteindelijk in 1976 aan een nipte overwinning hielpen. Van Nijnatten

weerlegt uiteindelijk niet de contextuele factoren van Watergate, de politieke nasleep van de Vietnamoorlog en de zwakte van de Republikeinen als doorslaggevende elementen voor Carters succes, maar belicht wel hoe de beroemdste pindaboer uit Plains, Georgia zichzelf positioneerde als kandidaat van de minste weerstand.

Vier campagnethema’s komen nadrukkelijk aan bod. De eerste twee hebben te maken met het voeren van een veilige politieke middenkoers: Carters vermogen om het midden te zoeken in de gevoelige politieke verhoudingen tussen het noorden en zuiden van de Verenigde Staten en zijn bewust vage ideologische positie tussen liberalisme en conservatisme in. Carter wist als kandidaat uit het Diepe Zuiden, waarvandaan sinds 1848 geen president was gekomen, het sectionalisme tussen Noord en Zuid te ontstijgen. Op dit thema leveren de campagnearchieven het meest overtuigende inzicht in de politieke kwaliteiten van Carter. Qua ideologische positie stelt Van Nijnatten dat Carter een ‘label-loze campagne’ en een ‘ideologisch meersporenbeleid’ voerde waarin hij zijn woorden verschillende betekenissen kon meegeven (p. 140, 210). Door